

artesque in oriente vigentes in occidentem attulerunt. Eo tempore florebant:

Nicolaus Lyranus († 1340) Judaeo-christianus, linguae Hebraicae et Graecae peritissimus, qui postillas seu explicationes totius Scripturae composuit, in quarum prolegomenis etiam regulas hermeneuticas tradidit. (*Tractatus de differentia nostrae translationis ab Hebr. littera, et Liber differentiarum V. et N. Test.*) Deinde

Joan. Gerson († 1429) scripsit opus hermeneuticum *Propositiones de sensu litterali Scripturae Sacrae*, quo opere de Scripturae sensibus bene disserit, sensui litterali primas partes tribuit, eum ex traditione et ecclesiae definitionibus depromendum esse docet.

§ 10.

Historia hermeneuticae biblicae a tempore reformationis.

1. — *Pseudoreformatio* saeculi XVI-i traditione et ecclesiae auctoritate rejectis S. Scripturam unicum fontem et solam regulam fidei morumque constituit. Non est mirandum, protestantes maxima industria se ad studium Scripturae applicasse et faventibus multis casibus scientias biblicas apud eos brevi tempore magna incrementa cepisse. Initio quidem analogiam fidei vel libros symbolicos normam interpretationis statuerunt, quibus mox rejectis et sententiarum varietate in dies aucta, fidemque dilacerante, protestantes artem hermeneuticam studiosissime colere coacti sunt.

Protestantes autem in studio hermeneuticae aemulabantur viri eruditi catholici, eo saltem illis superiores, quod interpretationi traditae insistebant, et ita firmis nitebantur fundamentis.

Saeculo XVIII. *rationalismus biblicus* ortus varia interpretatione perversa Bibliorum auctoritatem et sensum evertere conabatur, quo eruditos catholicos et protestantes orthodoxos ad augenda adhuc studia et profundiorum regularum hermeneuticarum indagacionem adduxit. Inter perpetuas aemulationes et controversias studium biblicum antea inauditum fecit progressum. Crescente materia, singulae partes studii biblici separatae pro peculiaribus disciplinis haberi coeperunt. A hermeneutica exclusae sunt quaestiones alienae: criticae, historicae, dogmaticae; quae autem remanserunt theses et regulae, illae accuratius definitae, recto ordine digestae, ac firmioribus argumentis demonstratae sunt.

2. — *Auctores catholici*, qui libros hermeneuticos composuerunt:

Saec. XVI.

Santes Pagnini, Isagoge in sacras litteras et Isagoge ad mysticos S. Scripturae sensus. Lugdun. 1536.

Ambr. Catharinus, Claves duae ad aperiendas intelligendasque sacras scripturas. Lugdun. Bat. 1548.

Gulielm. Lindanus, De optimo sacras scripturas interpretandi genere. Colon. 1558.

Sixtus Senensis († 1569), Judaeus conversus, Ars interpretandi sacras scripturas absolutissima. Venet. 1566. et saepius. Hic liber est pars III. operis, quod Bibliotheca sancta inscribitur, et praecipuus est fons recentiorum operum hermeneuticorum.

Ant. Beuter, Adnotationes decem ad S. Scripturam. Valentiae. 1566.

Hofmeister, Canones ad interpretandas sacras litteras. Paris. 1573.

Jos. Acosta, De vera Scripturas interpretandi ratione. (Pars operis: De Christo revelato.) Romae, 1590. et Venet. 1771.

Saec. XVII.

Mart. Ant. Del Rio, Pharus S. Scripturae. Londini. 1608.

Basil. Poncius, Quaestiones expositivae i. e. de Scriptura S. expouenda selectae. Salmantiae. 1611. Venet. 1722.

N. Serarius, Prolegomena biblica. Mogunt. 1612.

Fab. Justiniani, De S. Scriptura. Romae. 1614.

Henr. Marcellius, Canones explicandae Scripturae. Herbip. 1653. Ars interpret. Colon. 1658.

Anton. Escobar de Mendoza, commentarii sui prologo (Lugd. 1667.) de S. Scripturae stilo et obscuritate disserit.

Antonius a Matre Dei, Praeludia isagogica ad sacrorum librorum intelligentiam. Lugd. 1669. Mogunt. 1670.

Joh. Neercassel, Tractatus de lectione sacrarum scripturarum. Embric. 1677. Colon. 1680.

Jos. Metzger, Institutiones S. Scripturae, seu principia, regulae et instructiones de modo recte intelligendi et interpretandi S. Scripturam. Salisburgi. 1680.

J. B. Hamel, Institutiones biblicae. Paris. 1698.

Saec. XVIII.

H. J. Brunet, Manuctio ad S. Scripturam. Paris. 1701.

J. Martinianay, Traité méthodique ou manière d'expliquer l'Écriture. Paris. 1703. Méthode sacrée pour apprendre et expliquer l'Écriture Sainte par l'Écriture même. Paris. 1716.

Joh. M. de Turre, Institutio ad verbi Dei scripti intelligentiam. Parm. 1711.

H. A. de Graveson, Tractatus de Scriptura Sacra. Rom. 1715.

J. Jos. Duguet, Règles pour l'intelligence de l'Écriture Sainte. Paris. 1716.

Bern. Lamy, Apparatus biblicus. Lugd. 1723 et pluries.

G. Cartier, Tractatus de S. Script. Augustae Vind. 1724.

Ferd. Kopf, Tirocinium S. Scripturae, Aug. Vind. 1763.

J. M. Engstler, Institut. S. Script. Wien. 1775.

Th. Holtzclau, Instit. Script. Virceb. 1775.

J. J. Monsperger, Inst. hermeneut. V. T. Vindob. 1776. et 1784.

Steph. Hayd, Introductio hermeneutica in sacros N. T. libros. Vindob. 1777. Aug. Vind. 1779.

H. Frida, Institutiones hermeneuticae V. T. Pragae. 1777.

Adam Viser, Praenotiones herm. N. T. Tyrn. 1777. Hermeneutica sacra N. T. Budae et Poson. 1784—85.

Augustinus Eremita, Institutiones ad interpretationem S. Scripturae. August. Vind. 1779.

Seb. Seemiller, Institutiones ad interpretationem S. Scripturae seu hermeneutica sacra. Aug. Vind. 1779.

D. Czerny, Inst. hermeneut. N. T. Brun. 1780. Opus valde bonum.

Thadd. Anton Dereser, Notiones gen. hermen. s. Bonn. 1784. sqq.

Joann. Schäfer, Ichnographia hermeneutices s. Mogunt. 1784. Institutiones scripturisticae. Mogunt. 1790.

Chr. Fischer, Institut. hermen. N. T. Pragae. 1788.

Greg. Mayer, Institutio interpretis sacri. Vindob. 1789. Peculiarem laudem meretur.

A. Zazio, Institutio hermeneuticae V. T. Pest. 1796.

L. Veith, Anleitung und Regeln zur nützlichen Lesung der hl. Schrift. Augsb. 1797.

F. Fr. Azenberger, Brevis conspectus institutionum hermeneuticarum. Straubing. 1798.

Saec. XIX.

Ab hoc praesertim tempore res ad alias disciplinas pertinentes ab hermeneutica excludi coeperunt.

Joan. Nep. Alber, Instit. hermeneuticae Script. S. A. et N. T. Pest. 1801. 1818.

Aloys. Sandbichler, Abhandl. u. d. Mittel den hebr. u. griech. Grundtext zu verstehen. Salzburg. 1791. Bemerkungen zu dem Comm.

über das N. T. von H. E. G. Paulus. Linz, München, Salzburg. 1805—16. Darstellung der Regeln einer allgem. Auslegungskunst der A. u. N. B. nach Jahn. Salzburg. 1813.

J. B. Gerhauser, Theoria hermeneuticae s. Diling. 1811. germanice Kemp. 1829.

Joan. Jahn, Enchiridion hermeneuticae generalis tabularum V. et N. F. Vien. 1812. Liber ut alia auctoris opera ob temeritatem in indicem librorum prohibitorum relatus. Exercit. exeget. Vien. 1813.

Altmann Arigler, Herm. bibl. gener. Vien. 1813. Auctor Jahni discipulus magistro pejor sensum mysticum tollit, vaticinia Messiana accomodationes esse dicit; ideo merito damnatus.

M. Arneht, Die Unterschiede zwischen der bloss. ration. und kath. Schriftauslegung. Linz. 1816.

G. Czuppon, Reflexiones hist. herm. super exegesi bibl. Sopron. 1816. Paralipom. superaddita. Sabar. 1817. Contra Jahnum disputat.

G. Fejér, Tabulas V. et N. T. rite interpretandi lex cath. Pest. 1816.

J. H. Janssens, Hermeneutica s. seu introductio in V. et N. T. Leodii 1818, et saepius. Ed. XIX. Taurini 1896. Magis introductio est quam hermeneutica.

J. Tumbacher, Vindiciae Joan. Jahn. Lips. 1822.

Leonh. Hug, praeter introductionem suam egregiam in libellis periodicis interpretationem naturalem impugnavit praecipue anno 1828.

W. Kozelka, plures dissertationes de rebus hermeneuticis in libellis periodicis scripsit circa ann. 1830.

Casp. Unterkirchner, Hermeneut. bibl. gener. Oenip. 1831. et Ed. III. 1846. Opus Arigleri correctum.

Cl. Laur. Gratz, Commentatio de codice s. interpret. Campod. 1832.

J. Alzog, Explicatio cathol. system. de interpret. S. Script. Monast. 1835.

Georg Riegler, Biblische Hermeneutik. Augsb. 1835. et 1847.

Fr. Vogel, Die heil. Schrift und ihre Interpret. durch die heil. Väter. Augsb. 1836.

Fr. Xav. Patritius († 1881), De interpretatione Scripturarum sacrarum. Romae. 1838. 1876. et saepius. Compend. Ratisb. 1860. Opus celeberrimum.

Joan. Ranolder, Hermeneuticae biblicae generalis principia rationalia, Christiana et catholica. Quinqueecl. 1838. Budae. 1859.

V. Reichel, Introductio in Hermeneuticam bibl. Vien. 1839.

J. M. A. Löhms, Grundzüge der bibl. Hermeneutik und Kritik. Giessen. 1839. et 1849.

C. G. Wilke, Die Hermeneutik des N. Test. systematisch dargestellt. Leipzig. 1843—44. Hoc opus edidit ut acatholicus; ad ecclesiam cath. conversus praesertim Patritii vestigia secutus scripsit: *Bibl. Hermeneutik nach kathol. Grundsätzen*. Würzb. 1853. Neutestamentl. Rhetorik. Dresd. und Leipz. 1843.

Anton Schmitter, Grundlinien der bibl. Hermen. Regensb. 1844.

Ub. Ubaldi († 1884), *Introductio in S. Scriptur.* Vol. III. Romae. 1845. ed. IV. 1891.

J. V. Hofmann, *Arigleri hermeneuticam reformatam denuo edidit* Oenip. 1846.

Conr. Lomb, *Bibl. Hermeneutik*. Fulda. 1847.

G. J. Güntner, *Herm. bibl. gener. juxta princ. cath.* Pragae. 1848. ed. III. 1863. Sensum mysticum quidem rejicit sed sensum typicum admittit.

J. Kohlgruber, *Herm. bibl. generalis*. Vien. 1850. Opus valde bonum.

T. J. Lamy, *Introd. in S. Script. generalis*. Lovan. 1866. ed. V. Mechlin. 1893. Fere omnes partes studii biblici complectitur.

Jos. Dankó, *De S. Scriptura ejusque interpretatione*. Vindob. 1867.

Fr. X. Reithmayr, *Lehrbuch der bibl. Hermen.* Kempt. 1874.

Joan. Panek, *Herm. bibl. in usum ss. theol. studiosorum*. Olomuc. 1884.

L. A. Schneedorfer, *Synopsis herm. bibl.* Prag. 1885.

R. Cornely, *Introd. generalis in s. Script.* Paris. 1885. Continet etiam hermeneuticam ex parte.

F. Vigouroux, *Les livres saints et la critique rationaliste*. Paris. 1886—90. et multa alia opera eruditione plena.

Th. Le Blanc d'Ambonne, *Le langage symbolique et le sens spirituel des saintes Écritures*. Paris. 1889.

J. Lesar, *Compendium hermeneuticum*. Labaci. 1891. et 1899.

L. Karsch, *Kath. Szentirási hermeneutika*. Nagyvárad. 1891.

Vinc. Zapletal, *Hermen. biblica*. Friburgi Helv. 1897. et 1901. Opus magna commendatione dignum.

3. — *Protestantes superioribus hisce saeculis plura adhuc quam catholici opera hermeneutica composuerunt*. Eorum praecipua sunt sequentia.

Matth. Flacius Illyricus scripsit opus sub titulo: *Clavis Scripturae Sacrae*. Basil. 1567. Jenae. 1675. Allegoricam interpretationem admittit. Ut immoderatam interpretandi licentiam coërceret, analogiam fidei regulam interpretationis statuit.

Joan. Gerhard, in opere: *De locis theolog.* Tract. de S. Script. interpretatione (Francof. et Jenae, 1610—22. ed. II. 1663.), tomo II.

analogiam fidei et etiam doctorum ecclesiae interpretationem normam Scripturae explicandae esse voluit.

Wolfg. Franzius, *Tract. de interpr. SS. Litter.* Wittenberg. 1619. ed. V. 1708.

Salom. Glassius, in scriptis: *Tractatus de interpret. S. Scripturae* 1619. et *Philologia sacra*, Jenae 1623. Lipsiae 1776. et 1795. de lingua, stylo, sensu et interpretatione Scripturae disserit. Interpretationis regulam esse docet systema articulorum, qui libris symbolicis continentur et necessario sciri debent. Sensum litteralem et mysticum seu realem admittit; mystici species enumerat: allegoricum, typicum, parabolicum, de quibus satis bene sentit.

Joan. Conr. Dannhauer, *Hermeneutica sacra*, Argentor. 1654. et 1684. *Idea boni interpretis*, Argentor. 1670.

Aug. Pfeiffer, *Herm. sacra*, Dresdae, 1684. dein sub titulo: *Thesaurus hermeneuticus*, Lipsiae. 1687. et postea saepius. *Critica sacra*. Dresdae. 1721.

A. H. Franke, *Manuductio ad lectionem Scripturae*, Halis. 1693. *Prael. hermen.* Hal. 1717., 1723. *Privatae inspirationis propugnator*.

Val. Ern. Löscher, *Breviarium theologiae exegeticae*. Witteberg. 1719. *Contra pietistas*.

S. Deyling, *Dissert. de S. Scripturae recte interpretandae ratione et fati.* 1721. *Contra Grotii interpretationem grammatico-historicam; analogiam fidei regulam interpretationis statuit.*

Joan. Jac. Rambach, *Instit. hermen. sacrae*. Jenae, 1723. postea sub titulo: *Exercit. hermeneut.* Bremae, ed. VIII. 1764. De sensu mystici criteriis. Ed. II. Jenae, 1731. Similis priori. *Privatam inspirationem propugnat.*

Joan. Alph. Turretin, *De S. Scripturae interpretandae methodo*. Dortrac. 1728. Francof. ad Viadr. 1776.

Joach. Lange, *Hermen. sacra*, Hal. 1733. *Privatae inspirationis defensor.*

Sigism. Jac. Baumgarten, *Unterricht von Auslegung der heil. Schrift*. Halle, 1742. 1769. et *Ausführlicher Vortrag über die Hermeneutik*. Ibid. 1769. Jam ad rationalismum inclinat.

Dan. Wittenbach, *Elem. herm. sacrae*. Marburg, 1760. *Privatam inspirationem defendit.*

Joan. Aug. Ernesti, *Institutio interpretis N. T.* Lipsiae 1761. ed. V. 1809. et multae dissertationes. Auctor scholae quae dicitur philologica.

Joan. Salom. Semler, *Sigismundi Jacobi Baumgarten discipulus*, multa opera hermeneutica edidit, quibus fundamenta rationalismi biblici

jecit. Vorbereitung zur theolog. Hermeneutik, Halle. 1760. sqq. Apparatus ad liberalem N. T. interpretationem, Halae. 1767. Appar. ad liber. V. T. interpr. Ibidem. 1773. Abhandlung von freier Untersuchung des Kanons. Halle, 1771—75. Freimüthige Briefe zur Erleichterung der Privatreligion der Christen. 1784. Neuer Versuch die Auslegung des N. T. zu befördern. Halle. 1786. Zur Beförder. der kirchl. Herm. Halle. 1788. Biblia sola ratione et ex historia intelligenda esse docet. Primus in interpretatione analogiam fidei detrectavit. Etiam libros quosdam protocanonicos (praecipue A. T.) rejecit. Auctor theoriae accommodationis.

J. Dav. Michaëlis, Entwurf der typisch. Theologie. 1763. Numerum typorum nimium auget.

J. E. Pfeiffer, Instit. hermeneut. sacrae. Erlangen. 1771. Inspirationem privatam defendit.

Jo. Gottl. Körner, Dissert. de allegor. interpr. ratione. Lips. 1782.

J. Guil. Rau, Freimüthige Untersuchung über die Typologie, Erlang. 1784. Contra J. D. Michaëlis disputans omnes typos rejicit.

Joh. Ben. Carpzov, Primae lineae herm. V. et N. T. Helmst. 1790.

S. F. N. Morus, Super herm. N. T. acroases academicae. Lips. 1797—1802. Quasi commentarius est hermeneuticae Ernestianae.

G. Laur. Bauer, Hermeneutica sacra V. T. Lips. 1797. et Entwurf einer Hermeneutik des A. und N. T. Leipzig. 1799. Rationalista.

G. W. Meyer, Versuch einer Hermeneutik des A. T. Lübeck. 1799. et 1812. Grundriss der Herm. des A. u. N. T. Göttingen. 1801. Rationalista.

G. Fr. Seiler, Bibl. Hermeneutik oder Grundsätze und Regeln der heil. Schrift des A. und N. T. Erlangen. 1800. Rationalista.

Ch. Dan. Beck, Monogrammata hermeneutices librorum N. T. Lips. 1803. Scholae philologicae sectator.

K. G. Bretschneider, Ueber die historisch-dogm. Auslegung des N. T. nach ihren Principien, Quellen und Hilfsmitteln. Leipz. 1806. Liber pessimus.

K. A. G. Keil, Lehrbuch der Hermeneutik des N. T. nach den Grundsätzen der grammatisch-hist. Interpretation. Leipzig. 1810. Latina editio ab Emmerling. Lipsiae. 1811.

Joan. Jac. Griesbach, Vorlesungen über die Hermeneutik des N. T. Nürnberg. 1815.

Fried. Lücke, Grundriss der neutestamentl. Hermen. Göttingen. 1817. Rationalismo resistit.

G. Ph. Chr. Kayser, Grundriss eines Systems der neutest. Herm. Erlangen. 1817.

Fr. H. Germar, auctor interpretationis panharmonicae. Die panharmonische Interpretation der heil. Schrift. Schleswig. 1821. Beitrag zur allgem. Herm. Altona. 1828. Über die Vernachlässigung der Herm. Halle. 1837. Die Hermeneut. Mängel der sogen. gramm.-histor. eigentlich aber der Tact-Interpretation. 1834.

J. H. Pareau, Institutio interpretis V. T. Trajecti ad Rh. 1822. Disput. de mythica S. Codicis interpr. Ibid. 1824.

Rud. Stier, Andeutungen für gläubiges Schriftverständnis. Leipz. 1824—30. Cum rationalismo pugnat, sed privatam inspirationem defendit.

Herm. Olshausen, Die biblische Schriftauslegung. Hamburg. 1825. Ein Wort über tieferen Schriftsinn. Königsberg. 1824. Rationalismum impedire conatur.

J. Chr. K. Doepke, Herm. der neutest. Schriftsteller. Leipz. 1829.

A. Tholuck, in libellis periodicis (Lit. Anzeiger. Halle. 1836.) interpretationem naturalem impugnavit.

Fr. Schleiermacher, Hermeneutik und Kritik. Berol. 1838.

H. B. Klausen, Herm. des N. T. (aus dem Dänisch.) Leipz. 1841.

C. G. Wilke, Die Hermen. des N. T. systematisch dargestellt. Leipzig. 1843. sq. Die neutestamentl. Rhetorik. Dresd. u. Leipz. 1843.

J. L. Lutz, Bibl. Hermeneutik. Pforzheim. 1849.

Cellerier, Manuel d'Hermeneutique Genev. 1852.

A. Immer, Hermen. d. N. Test. Wittenb. 1873.

J. C. K. Hofmann, Bibl. Hermeneutik. Nördl. 1880.

Adnotatio. — *Hermeneuticam universalem* ad omnis generis libros scripserunt:

Herm. Hardt, Helmst. 1691.

J. Mart. Chladenius, Leipzig. 1742.

J. E. Pfeiffer, Jenae. 1743.

G. Fr. Meier, Halle. 1757.

F. H. Germar, Altona. 1828.